

ПРОБЛЕМИ ФІНАНСУВАННЯ ОСВІТИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

У статті проаналізовано основні джерела і проблеми фінансового забезпечення установ освіти в Україні на сучасному соціально-економічному етапі. Зазначено важливість підготовки висококваліфікованих спеціалістів, що є визначним фактором для конкурентноздатності України і розпочинається з початкового рівня освіти. Наголошено на тому, що український ринок освітніх послуг має всі передумови для розвитку, але обов'язковою умовою є реформи у фінансуванні освіти.

Basic sources and problems of the financial providing of educational establishments in Ukraine on the modern socio-economic stage are analyzed in this article. It is noticed that training of highly skilled specialists is a determinative factor for competitiveness of Ukraine and it should begin with the initial level of education. The Ukrainian market of educational services has all pre-conditions for development, but the main condition is reforms in financing of education.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Для економічного успіху розвиненої держави обов'язковим є тісний зв'язок між такими сферами як освіта, наука, виробництво і бізнес. Саме він є фундаментом розвитку промисловості, торгівлі, фінансів, ринкових мереж, технічних і культурних інновацій. Предметом дослідження виступають фінансові відносини, які виникають у процесі формування та використання фінансових ресурсів закладів освіти на сучасному соціально-економічному етапі в Україні.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Значення фінансування закладів освіти для нашої країни важко переоцінити. Фінансування освіти – це капіталовкладення з боку держави в майбутнє нації. В умовах економічної кризи, фінансування освіти і науки в повномасштабному обсязі здається неможливим. Незважаючи на це, проблема об'єктивного визначення обсягів фінансування залишається актуальною, оскільки нормативний метод фінансування освіти створює передумови для раціонального використання коштів державного бюджету і забезпечення якості підготовки спеціалістів на рівні вимог освітнього стандарту [1, с.75–84]. З цієї причини, фінансуванню закладів освіти присвячено безліч наукових публікацій. Дослідженням цього питання займалися такі вітчизняні вчені, як: О. Ю. Бойко, В. Г. Борисенко, С. О. Черепанова, Ю. Б. Шаповал, О. Ю. Боголіб, Я. Г. Бучковська, А. В. Величко, А. Дем'янчук та ін. Серед зарубіжних авторів слід виділити праці М. Лукашенка, В. Марцинкевича, Я. Нейматова, Г. Хога. Оцінюючи результати досліджень вчених у цьому напрямку, можна зробити висновок про необхідність подальшого дослідження проблемних питань фінансового забезпечення закладів освіти з урахуванням різних джерел фінансування та зарубіжного досвіду.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Невирішеними аспектами проблеми фінансування освіти в умовах сучасних економічних реалій є хронічне бюджетне недофінансування матеріально-технічного забезпечення процесу навчання, оплати праці освітян, стимулювання науки (наукових розробок, друкування навчально-методичних матеріалів), низька ефективність використання бюджетних видатків на освіту, корумпованість, формальність освіти (недостатність визнання ступенів освіти на ринку праці).

Постановка завдання. Метою статті є аналіз фінансування освіти в Україні та інших країнах світу; обґрунтування механізмів, пов'язаних з джерелами та розподілом фінансових ресурсів, для забезпечення якісної та доступної освіти усіх бажаючих.

Виклад основного матеріалу дослідження. З метою розуміння тенденцій функціонування та масштабів фінансування необхідно визначитися з самим об'єктом. Освіта – суспільне явище, яке впливає на всі сфери економічного життя суспільства та є вагомим елементом на шляху досягнення високих темпів навчання зростаючого покоління, його виховання та підготовки кадрів [2]. Згідно ст. 61 п. 2 Закону України «Про освіту», держава зобов'язується забезпечувати бюджетні асигнування на освіту в розмірі не менше 10% національного доходу [2]. Водночас, як показує аналіз, за часів незалежності України у жодному бюджеті зазначена стаття не виконувалась і обґрунтування для цієї норми не надано. Чим вище цінність освітнього капіталу, тим більше економічний вигравш суспільства. За оцінками російських експертів Є. С. Гвоздева, Г. Д. Штерцера, зростання людського капіталу на 1% приводить до прискорення темпів зростання ВВП у розрахунку на одну людину на 1-3%, а збільшення навчання робочої сили на один рік дає додаткове зростання ВВП на 3% [3, с.90].

До факторів, які визначають особливості фінансування національних закладів освіти, слід віднести такі, як: організаційно-правова форма управління та форма власності, рівень ВВП, розміри доходів населення, податкове законодавство, спосіб формування державного бюджету, обсяги державного замовлення на підготовку фахівців, тип і рівень акредитації ВНЗ, попит на освітні послуги, обсяги спонсорської допомоги, рівень конкурентоспроможності ВНЗ [4, с.133].

Протягом 2009–2012 років спостерігалось зростання як абсолютного обсягу ВВП з 914720 млн. грн. до 1505230 млн. грн., так і видатків зведеного бюджету з 307318млн. грн. до 492394,9 млн. грн. Щодо видатків зведеного бюджету України на освіту, то їх частка у загальних видатках бюджету зросла в абсолютному значенні з 66770 млн. грн. до 101547,5 млн. грн. У відносному значенні – у 2010 р. вона зменшилася з 21,7% (у 2009 р.) до 19,1%. У 2011р. спостерігалось підвищення на 1,59%, але у 2012 р. вона знову зменшується на 0,07%. Таким чином, обсяг видатків зведеного бюджету на освіту з 2010 по 2011 роки зменшувався, але у 2012 р. становище покращилося [5, с.96; 6, с.73].

Видатки зведеного бюджету на освіту у % до ВВП за вказаний період зменшувались, коливаючись, з 7,29% до 6,7%. Розраховано, що 10% національного доходу становить приблизно 8% валового внутрішнього продукту. Тобто, мінімальний обсяг фінансування освіти державою поки що не досягнуто. За період з 2000 по 2013 роки питома вага видатків на освіту збільшилася від 14,7% у 2000 році до 21,2% у 2013 році. Динаміку видатків на освіту за вказаний період наведено на (рис. 1).

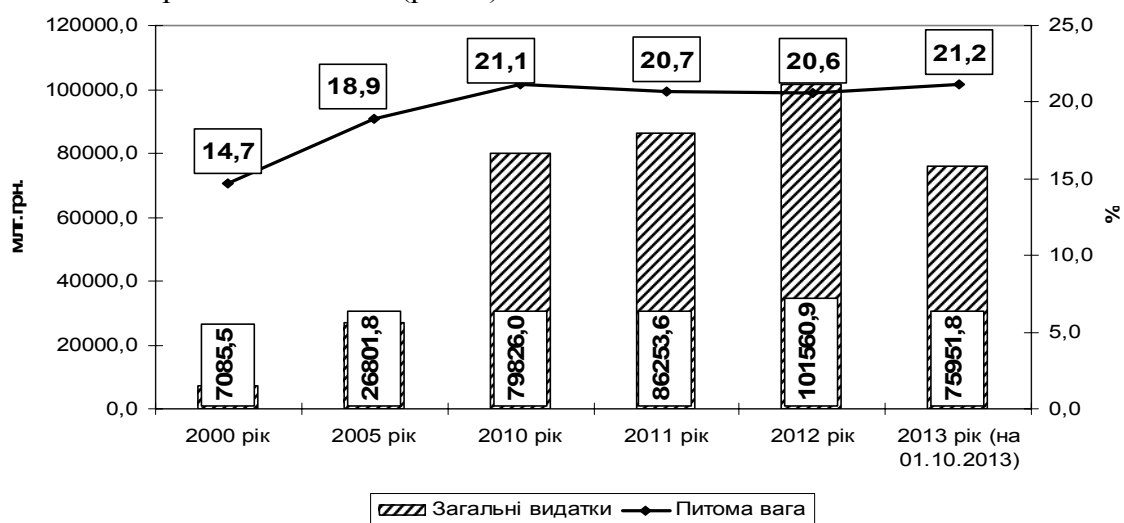

Рис.1. Динаміка видатків на освіту у Зведеному бюджеті України

Значною мірою це свідчить про піклування держави про фінансове забезпечення закладів освіти, але інфляційні процеси, що відбуваються у суспільстві не дозволяють стверджувати про позитивну динаміку [5, с.96; 6, с.73].

Видатки на освіту здійснюються за рахунок Державного та місцевих бюджетів. Відобразимо графічно (рис. 2) загальну схему організації фінансового механізму системи освіти, як комплекс організаційних та інституціональних заходів, які забезпечують формування та реалізацію державної освітньої політики згідно з пріоритетами щодо якості освітньої діяльності та освітніх послуг.

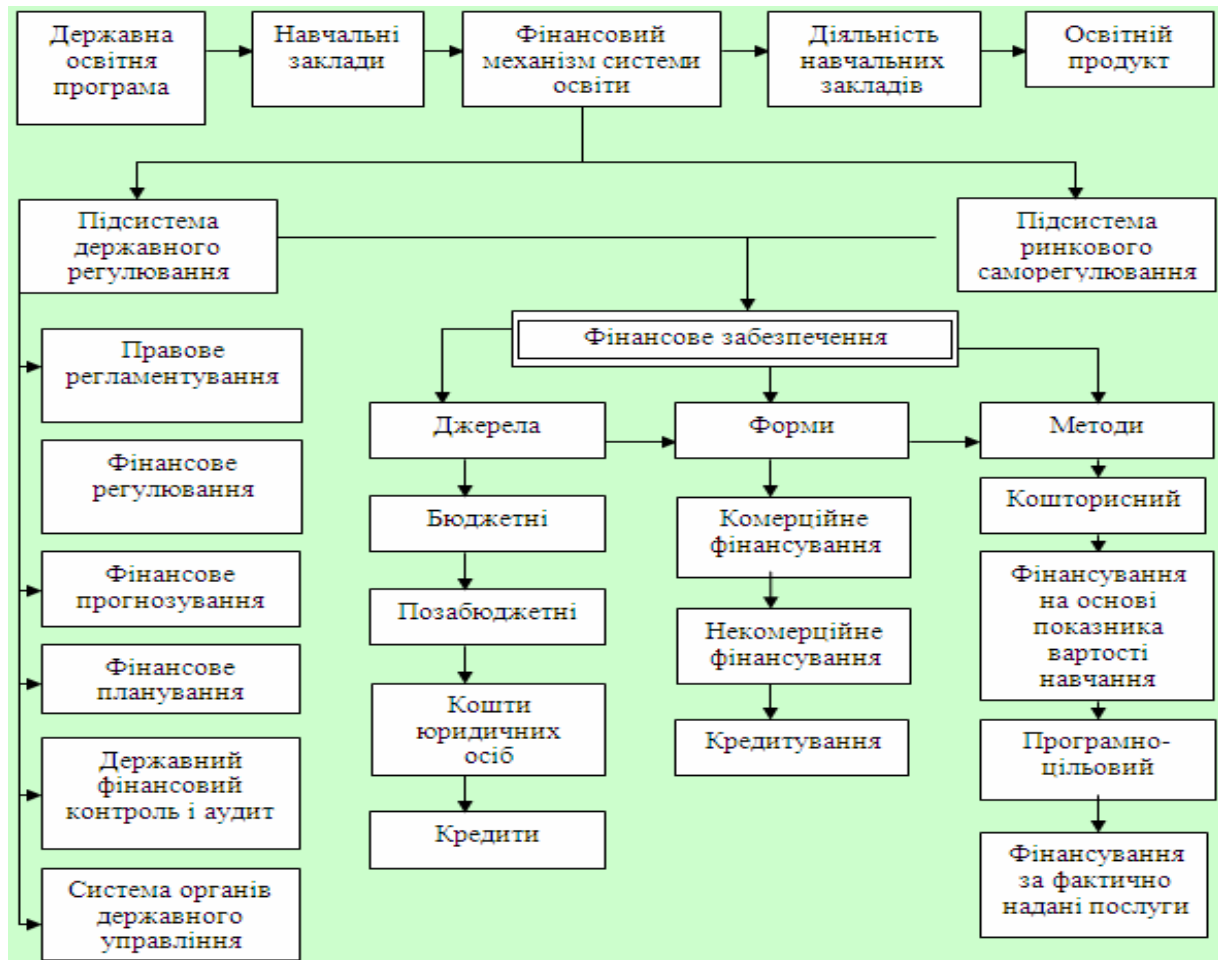

Рис.2. Загальна схема організації фінансового механізму системи освіти

Проте виділених державою коштів на галузь не вистачає для досягнення її головної мети у сфері освіти – створення умов для реалізації гарантованого Конституцією України права громадян на отримання якісної повної загальної освіти [7]. Внаслідок невиконання Урядом покладених на нього зобов'язань щодо фінансового забезпечення, бюджетні установи освітньої сфери змушені функціонувати за принципами мінімальної достатності та багатоканального фінансування освіти (включаючи позабюджетні джерела), опираючись при цьому на підтримку місцевих органів влади, благодійних внесків юридичних та фізичних осіб. Подолання кризи у фінансуванні навчальних закладів значно полегшиться у разі створення сприятливої законодавчої атмосфери, яка б допомагала системі освіти не лише виживати, але й розвиватися.

З метою вирішення проблеми діяльності закладів освіти у багатьох галузевих нормативно-правових актах знайшли відображення норми, присвячені фінансуванню бюджетних установ, зокрема, у розпорядженні Кабінету Міністрів України від 14 вересня 2002 р. №538-р «Про схвалення Концепції застосування програмно-цільового методу в бюджетному процесі» було законодавчо введено програмно-цільове фінансування закладів бюджетної сфери, у тому числі і освіти. Метою запровадження програмно-цільового методу є встановлення безпосереднього зв'язку між виділеними бюджетними коштами та

результатами їх використання. Наприклад, у квітні 2011 р. Постановою Кабінету Міністрів України була прийнята програма розвитку дошкільної освіти на період до 2017 року. Згідно з цією програмою, за 7 років (2011–2017 рр.) повинно бути побудовано 182 нові дошкільні заклади. Фінансування цього будівництва передбачається з місцевих бюджетів [8; 9].

Згідно Закону України «Про вищу освіту» для фінансування вищих навчальних закладів можуть залучатися додаткові джерела фінансування, не заборонені законодавством. Прийняття у 2002 році Закону України «Про вищу освіту» стало вагомим кроком у розвитку національної системи вищої освіти. Вперше за роки незалежної України законодавчо визнана платна вища освіта. Встановлено, що навчання студента може фінансуватися як мінімум з трьох джерел: державного бюджету, юридичними особами недержавної форми власності, фізичними особами.

Основні джерела фінансування розвитку освіти можуть доповнюватися джерелами, віднесеними до категорії додаткових. Серед них варто назвати такі:

- кошти, одержані за навчання, підготовку, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів згідно з укладеними договорами;
- плата за надання додаткових освітніх послуг;
- кошти, одержані за науково-дослідні роботи та послуги, виконані навчальним закладом на замовлення підприємств, установ, організацій та громадян;
- доходи від реалізації продукції навчально-виробничих майстерень, підприємств, цехів і господарств, від надання в оренду приміщень, споруд, обладнання;
- дотації місцевих бюджетів;
- кредити банків;
- добровільні грошові внески, матеріальні цінності, одержані від підприємств, установ, організацій, окремих громадян;
- інші кошти.

Уразі одержання коштів з інших джерел бюджетні асигнування навчально-виховних закладів, установ та заходів системи освіти не зменшуються. Бюджетні асигнування на освіту та позабюджетні кошти не підлягають вилученню.

У різних країнах світу фінансування має свою стратегічну направленість та свої принципи і моделі фінансування. Практично в усіх країнах ЄС (за винятком Болгарії, Кіпру, Литви, Латвії) фінансування університетів відбувається за схемою одноразового гранту (blockgrant). В Україні всі джерела фінансування системи освіти поділено на два основні фонди: державний бюджет та спеціальний фонд (позабюджетні джерела). Обмеженість обсягів бюджетного фінансування зумовлює необхідність формування спеціального фонду, в якому акумулюються кошти за надані вищим навчальним закладом платні послуги.

Загальновідомо, що економічно розвинені країни не заощаджують на освіті. Вони щорічно кардинально збільшують витрати на освіту з державного бюджету, забезпечуючи таким чином свій майбутній розвиток. Достатньо навести такі приклади: США витрачають на освіту 16%, Німеччина – 12%, Франція – 16%, Фінляндія – 7,2% від річного обсягу ВВП. Японія, що претендує на світове лідерство, оголосила про готовність переходу до обов'язкової вищої освіти. Участь приватних фондів у фінансуванні системи освіти не перевищує 6% [1, с. 75–84].

Український ринок освітніх послуг має всі передумови для розвитку, але обов'язковою умовою є реформи у фінансуванні освіти. Тому державна політика у реформуванні сфери освіти, зокрема вищої освіти, повинна базуватися на таких пріоритетних напрямках, як: розширення автономії закладів освіти у відповідності з європейськими нормами; посилення взаємодії вищої освіти і ринку праці; встановлення принципу рівності ВНЗ усіх форм власності; визначення фінансування вищої освіти як пріоритетного напрямку державних видатків та формування багатоканальної системи фінансового забезпечення закладів вищої освіти; розробка нової, адаптованої до ринкових умов економічної моделі навчально-виховного процесу, спрямованого на підвищення якості знань майбутніх фахівців. Реформи мають відбуватися за рахунок розвитку платної освіти,

залучення кредитів для навчання, створення та функціонування спеціальних накопичувальних та страхових фондів. Викладацький склад є досить кваліфікованим, проте, без матеріальних стимулів, нормальної матеріально-технічної бази, спостерігатимемо відтік талановитих викладачів за кордон, або ж зростання рівня корумпованості, а відтак – диплом перетвориться з показника рівня освіти на показник рівня доходів.

Серед проблем, що характеризують сьогодишню ситуацію у сфері освіти, слід відзначити низьку ефективність використання бюджетних видатків на освіту, корумпованість, формальність освіти (недостатність визнання випускників з дипломами молодшого спеціаліста та бакалавра на ринку праці), відтік кваліфікованих працівників освіти через низький рівень оплати їх праці.

Висновки і перспективи подальших розробок. Узагальнюючи все вищевикладене можна дійти висновку, що програма реформування освіти, насамперед її належного фінансування, має відбуватися з урахуванням сучасних економічних реалій в Україні та зарубіжного досвіду. Будь-які зміни в системі освіти неможливі без належного фінансового забезпечення, а вивчений досвід як командно-адміністративної, так і ринкових систем господарювання, підтверджує, що саме бюджет є їх домінуючим джерелом, наповнення якого відбуватиметься за умови відродження реального сектору економіки.

Для підвищення ефективності використання фінансових ресурсів установ освіти потрібно проводити виважену кадрову політику, розширювати перелік платних послуг, більше уваги приділяти розвитку кредитної системи фінансування вищої освіти і науки, надати автономію закладам освіти.

Список використаної літератури

1. Величко А. В. Питання бюджетного фінансування закладів освіти / А. В. Величко, І. В. Калько // Освіта Донбасу. – 2007 – № 5. – С. 75–84.
2. Закон України «Про освіту» від 23.03.1996 р. №1060-12 (із змінами та доповненнями) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: – <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>.
3. Денисюк В. А. Напрями розвитку венчурного фінансування в країнах ЄС та актуальність їх використання в Україні: Інноваційно-інвестиційна діяльність / В. А. Денисюк // Проблеми науки. – 2006. – № 11. – С. 9–20.
4. Шумар Н. Л. Наукові засади побудови ефективного механізму бюджетного фінансування освіти / Н. А. Шумар // Держава та регіони. – 2007. – № 5. – С. 133–137.
5. Бюджетний моніторинг: Аналіз виконання бюджету за 2011 рік / [І. Ф. Щербина, А. Ю. Рудик, В. В. Зубенко, Ш. В. Самчинська та ін.]; ІБСЕД, Проект «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи», USAID. – К.: 2012. – 96 с.
6. Бюджетний моніторинг: Аналіз виконання бюджету за 2012 рік / [В. В. Зубенко, І. В. Самчинська, А. Ю. Рудик та ін.]; ІБСЕД, Проект «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи (ЗМФІ-II) впровадження», USAID. – К.: 2013. – 73 с.
7. Конституція України – Закон України № 254к/96-ВР від 28.06.1996. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>.
8. Указ Президента України «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» від 25 червня 2013 року № 344 / 2013. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: – <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
9. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: – <http://www.ukrstat.gov.ua>.